

Rus Arşiv Belgeleri - 6

Çev. Murat Topçu

25 Mayıs 1841

Karadeniz Kıyı Hattı Komutan Vekili İ.R. Anrep'in Müstakil Kafkas Kolordusu Komutanı Ye. A. Golovin'e Ciget ve Ubıh Soylularının Yemini Hakkında Raporu

6 Mayıs'taki 133 numaralı raporun ardından Ciget topluluğu Hamışların itaat etmeleri konusunu yüksek emrinize bildirmekten onur duyarım. Artık deniz kıyısındaki Cigetlerin hepsinin ve Ubıhların bir kısmının ekselanslarına ebediyen bağlılık yemini ettiğini ve rehineler verdiklerini bildirmekten de onur duyarım.

Zatıalınıza bu olayı bildirmekten dolayı kendimi çok mutlu addediyorum ve çok önemli sonuçlar vaat eden bu işin ayrıntılarını müsaadenizle aktarmak istiyorum. Ubıh ve Abhazların arasındaki bölgede yaşayan halka Saadzen deniyor, Gürcü kabileleri arasında bu halk Cigetler olarak biliniyor.

Cigetler Abhazca konuşuyor ve gelenekleri itibarıyla diğer komşuları Ubıhlardan daha çok, Abhazlara benziyorlar. Eski çağlardan beri Abhaz hükümdarlarının onlar üzerinde nüfuzu vardı ve bu halka karşı büyük saygı duyuyorlardı. Abhazya'nın prens ve soylu ailelerinin Cigetlerle akrabalığı bulunuyordu. Bu iki halkın toplumsal yapıları aynı idi: Tartışmasız olarak prens ve soylu aileler iktidarı ellerinde tutan güçlü taraftı.

Abhazya'nın ele geçirilmesi döneminde bu bölgeyle Cigetler arasındaki ittifak sona erdi ve son yıllarda aralarında husumet oluştu. Sonuç olarak Cigetler kendileri gibi savaşırlıklarıyla bilinen Ubıhlarla birleşti ve beraber Abhazya'ya ve bizim istihkamlarımıza karşı harekate giriştiler. Cigetleri iki ana gruba ayırmak mümkündür: Dağlılar: Ahçıpsa, Aibga ve Pshu ve deniz kenarındakiler: Hişha, Tsvandırıps, Geça, Areda ve Hamış.

İlk grubu 2 ila 3 bin hane arası olarak değerlendirebiliriz.

Dağlı Cigetler Mzimta, Psou ve Bzıb nehirlerinin üst kısımlarında yaşarlar ve buraya oldukça zor bir yoldan ulaşılabilir. Eski zamanlardan beri bu bölge, halkı rahatsız eden ve yönetimimiz

tarafından izi sürülenlerin ve kendi halkı tarafından intikam için aranan kaçakların sığınağı olmuştur. Çevredeki halklar arasında dağlı Cigetler savaşırlıkları ve yiğitlikleri ile bilinmese de en yorulmaz ve çevik haydutlardır. Kafkasya'nın kuzey tarafında Medovey ismiyle bilinirler ve avcılıklarıyla ünlüdürler.

Kıyı Cigetlerinin bölgeleri özellikle Psou ve Bzıb nehirleri arasındaki yüksek dağlık alanla ikiye ayrılmıştır, fakat bu dağların arasındaki bölgede ekime elverişli, zengin ve nüfusun çok olduğu birçok vadi bulunmaktadır. Denize yakınlık ve ticaret kıyı Cigetlerine hayatın çeşitli rahatlıklarını sağladı, bu nedenle kıyılara yapılan şiddetli akınlar onlara karşı doğrudan bir etkiye sahipti. Diğer yandan Gagra'nın güçlendirilmesi Abhazya'ya giden en iyi yolu onlar için kapattı ve Cigetler zorlu ve güvensiz karlı dağ yollarından geçmek zorunda kaldı.

Birkaç yıl önce Hacı Berzek kar fırtınasında 700 kişiyi kaybettikten sonra Abhazya'ya dağlardan gitmeme konusunda yemin etti. Cigetlerin topraklarını işgal etmek için imkanlara sahiptik, sık sık bu konuda tehditlerde bulunduk ve bazen imkanlar dahilinde tehditlerimizi hayata geçirdik. 1838 yılında Bzıb nehrinin yukarısında dağınık olarak yerleşik 300 hanesi olan Pshu topluluğunu zapt etmek için bir sefer düzenledik. Koşullar bu harekatı engelledi, fakat 1839'da Pshular kendileri itaat ettiler. Bunun ardından 1840'ta Ançabadze prenslerine tabi Hişha topluluğu (150 hane) ve Abhazya'ya daha yakın olan Tsvandripş'in birkaç köyü fethedildi.

Devlet Merkezi Askeri Tarih Arşivi (ЦГБИА, ф. ВИА, д. 6435, 1841 г., лл. 8-10 об)

24 Aralık 1852

Kafkas Hattı ve Karadeniz Birlikleri Komutanının Müstakil Kafkas Kolordusu Başkomutanına Rusya Tabiyeti İçin Yemin Veren Hamişey ve Çerçeneylerin Sayısı Hakkında Raporu

Majesteleri'nin Maiyetinden Tuğgeneral Volf, bu yılın 17 Ocak tarihli 72 numaralı yazısıyla benden, 15 Hamişey ve 28 Çerçeney köyünde Rusya'ya bağlılık yemini eden kişilerin sayısı hakkında en azından yaklaşık bilgileri iletmemi istedi.

31 Aralık 1851 tarihli ve 3288 sayılı raporumla Zatiâlinize sunulan cetvelden anlaşıldığı üzere, belirtilen köylerde 1360 erkek olduğu, fakat kadınların ve küçük yaştakilerin sayısının bilinmediği görülmektedir; bu nedenle Karadeniz Kordon Hattı komutanına bu bilgiyi toplaması ve sunması önerilmiş, bunun için Tümgeneral Raşpil uygun bir zamanda özel bir memur gönderilmesini düşünmüştü. Ancak bu öneri, Albay Kuharenko'nun raporu ile, gönderilen kişinin hayatını açıkça riske atmadan güvensiz ve şüpheli halkı ikna etmenin imkânsızlığı nedeniyle uygulanamamış ve onun görüşüne göre, bahsi geçen toplulukların nüfus miktarını açıklamasını sağlamanın tek yolunun onlara tuz dağıtımını durdurmak olduğu, bunun için de izin talep ettiği belirtilmiştir.

Söz konusu bilgilerin ısrarlı ve zoraki bir şekilde talep edilmesinin halk arasında Hükümet aleyhine yanlış söylentiler doğurabileceğini ve çeşitli düzensizliklere yol açabileceğini göz önünde bulundurarak, bu önleme başvurmada, daha uygun bir zamana kadar Hamışey ve Çerçeney köylerindeki nüfus hakkında tuz dağıtımını amacıyla toplanan 1360 kişilik mevcut bilgilerimizle yetinmeyi uygun görüyorum ve bu konuda Zatiâlinizin onayınızı rica ediyorum.

Свиты Его Величества Tuğgeneral Volf, bu yılın 17 Ocak tarihli № 72 ile benden 15 Hamışey ve 28 Çerçeney köyünde Rusya'ya tabiyet yemini eden kişilerin sayısı hakkında en azından yaklaşık bilgileri iletmemi istedi.

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi (ГКК, ф. 261, оп. 1, д. 1263, л. 33).

28 Kasım 1859

General Yaver Prens Baryatinski'nin Savaş Bakanı General Yaver Suhozanet'e Müzekkeresi

Şimdi Kafkasya'nın batı kısmında meydana gelen önemli bir olay dolayısıyla İmparator hazretlerine samimi tebriklerimi sunmak için tekrar aracılığınızı rica etmekten özel bir mutluluk duyuyorum; bu yörenin en güçlüsü ve en savaşçısı olan Abzeh halkı gönüllü olarak itaat etti ve törenle Majeste İmparatora sadakat yemini etti.

İtaat görüşmeleri, bu sonbaharda sağ kanat komutanının şahsi idaresi altında yapılacak kış harekatı için Hamketi mevkiinde bir müfreze toplanmakta olduğu sırada başlamıştı. Henüz silahımızın gücünü test etmemiş ve sınırsız bir hürriyete alışmış olarak, günlük

ve sarp bir coğrafyada yaşayan bu kalabalık kabileye önerilen yumuşak şartlar, kısa süre sonra görüşmeleri istenilen sonuca getirdi.

Yemin töreni 20 Kasım'da kampta, her sosyal tabakadan sayıları 1500-2000 civarında olan saygın ileri gelen ve delegenin katılımıyla yapıldı. İlk önce, halk arasında baş ruhani önder olarak birçok dinsel engelin bertaraf edilmesinde çok yardımcı olan ve Muhammed dininin Hristiyan bir hükümdarın tebaası olmaya engel olmadığını açıklayan Muhammed Emin yemin etti.

Abzeh ileri gelenlerinin ricasıyla general Filipson, Muhammed Emin'in, hiçbir iktidar yetkisi olmadan onlarla eşit haklara sahip olarak aralarında kalmasına izin verdi.

Yakında Muhammed Emin'in küçük kardeşi ve her topluluğu temsilen 8 saygın ileri gelenle birlikte Tiflis'e gelmesini bekliyorum.

Nehirlerin yukarı kesimlerinde yaşayan Abzehler belirlenen sekiz *amanatı* 21 Kasım'da teslim ettiler. Kafkas sıradağlarının güney yamacında, Tuapse nehrinin yukarılarında yaşayan aşağı Abzehler de aynı sayıda *amanat* teslim edecek. Bu nehrin, Karadeniz'in doğu kıyısında bulunan ağzının yakınlarında Velyaminovskoye istihkâmının harabeleri var. Tuapse topluluğu, kendilerini Abzeh sayıyor.

Gubs nehrinin zirvelerinde yaşayan Abaza kabilesine mensup Barakaylar da Abzehlerle birlikte itaat ettiler ve bir *amanat* teslim ettiler.

Böylelikle, Kuban'ın yukarı havzasıyla, Kafkas sırasının kuzey yamacındaki Şapsığ toprakları arasında hiçbir asi kabile kalmadı. Batı Kafkasya'nın diğer taraflarından alınan bilgilere göre, Natuhay ve Şapsıglarda şimdi büyük halk toplantıları yapılıyor. Bugüne kadar asi olan kabilelerdeki genel ruh haline bakılırsa, bunlar da hükümete itaat beyan edebilirler.

Abzehlerin barışa ikna edilmesinden ciddi şekilde yararlanmak niyetiyle, o yörede silah zoruyla adım adım yapmayı planladığımız işleri bitirerek durumumuzu güçlendirmeyi planlıyorum. Bu kabile şimdi itaat ettiğine göre, bu işler daha çabuk ve daha az masrafla bitirilebilir. Ama bu işleri mümkün olduğu kadar hızlandırmak için şimdi sağ kanattaki işçi sayısını artırmaya çalışacağım.

Kafkasya Arheografi Komisyonu Belgeleri (AKAK. T. XII. 4. 1. C. 827–828).

26 Şubat 1860

Abhazya'daki Birliklerin Komutanı Tuğgeneral Korganov'un Kutais Genel Valisi Tümgeneral Prens Eristov'a Mektubu

Altesleri, Ubıhların bu yıl ocak ayında altesleriyle yaptıkları görüşmelerin sonucunda, bir ay sonra vermeyi vaat ettikleri cevabı almak üzere beni Gagra istihkamına gitmekle görevlendirdiler.

Bu görevi yerine getirirken, Ubıhların cevabını öncelikle, alteslerinin seçimiyle önceki görüşmelere katılmış olan kişilerden almayı planladım. Dolayısıyla Gagra'ya hareket etmeden önce, önceki görüşmelere katılmış kişilerden en azından birkaç kişinin benim oraya ulaşacağım tarihte istihkamda toplanması için talimat verdim.

19 Şubat'ta Gagra'ya geldiğimde henüz kimsenin toplantıya gelmemiş olduğunu gördüm. Gagra'nın komutanı bana sözlü olarak, Ciget topraklarında kan dökmeye varan karışıklıklar olduğunu ve meydana gelen çatışmada her iki taraftan 10'a yakın ölü ve yaralı olduğunu bildirdi.

Ciget prensi Yakub Tsambayev benimle birlikte Gagra'ya geldi. Kendisini Reşid Geç'e elçi olarak gönderdim ve yanıma gelmesini rica ettim. Aynı zamanda Hacı Kerenduh Berzek'e, görüşmeler sırasında yanında olan kişilerden bazılarıyla birlikte kendisini görmeyi istediğimi iletmesini istedim. Eğer gelemeyecekse, vaat ettiği hususlarla ilgili yazılı cevap göndermeliydi.

20 Şubat'ta Ciget soylusu Someh Abiç yanıma geldi ve Ubıhlara dair ilk bilgileri verdi. Söylediğine göre Adler'in ötesindeki tüm ahali galeyana gelmiş. Hacı Kerenduh ve onunla birlikte görüşmelere katılan Ubıhlara karşı bir hoşnutsuzlar grubu oluşmuş. Grup onları, herkesin onayını almadan toplantıya katılmakla, tüm Ubıh halkı adına barış vaat etmekle suçluyor. Özellikle onun kendi çıkarı için bunu yaptığının ve buna karşılık büyük armağanlar aldığına, bu sürece katılmayanlara hiçbir şey vermediğine inananlar şikayetçi.

21 Şubat'ta prens Yakub Tsambayev Adler'den döndü. Ubıhların durumuyla ilgili haberleri doğruladı. Hacı Berzek'le ilgili olarak,

toplantıya katılan taraftarlarının şimdi de tebaalık andı içmeyi reddetmediğini, Kerenduh'un yine şahsen başkomutanın yanına gelmeye hazır olduğunu, ama geri kalan halk konusunda, özellikle kendisine karşı olanlar ve kötü niyetlilere karşı elinden bir şey gelmediğini açıkladı. Barış önerisi konusunda Kerenduh'un düşmanları, Vardane halkından İsmail-bey Barakay-ipa Dzias'ın bu yakınlarda Konstantinopol'den yazdığı bir mektuptan yararlanıyorlarmış. Mektupta güya Türkiye ve İngiltere'nin yeniden Rusya'ya savaş ilan edeceği ve bu nedenle Ubihların mücadeleye devam etmesi ve hiç olmazsa bu kış süresince itaat etmemeleri gerektiği yazıyormuş.

Ayın 22'sinde Reşid Geç Gagra'ya yanıma geldi ve isteğini yerine getirerek mektubu Hacı Kerenduh'a özel ulakla gönderdiğini söyledi.

Reşid Geç'le konuşmamdan şu sonuçları çıkardım:

Altesleri Gagra'dan ayrıldıktan sonra, Geç sülalesinden bazı başına buyruk gençler, Reşid'i Ubihlarla yapılan görüşmelere katılırken, kendi sülale üyeleri için hiç armağan talep etmeyip, tam tersine Ubih delegelere birçok nişan verdirmekle suçlayarak onun makamını tartışmaya açmışlar. Geç sülalesinden gayrımemnun 15 aile, kendilerine bağlı soyluları toplayarak Reşid'e silahlı saldırıda bulunmuş. Reşid'in bağlılarıyla girilen silahlı çatışmada bir kişi ölmüş, bir kişi de yaralanmış. Savunan taraftan 6 yaralı varmış. Bu çatışmaya prensler ve soylular katılmış. Her iki tarafın köylüleri prenslerinin çatışmasına hiçbir şekilde katılmamış.

Reşid'in düşmanları halen aileleriyle birlikte ormanda saklanıyor ve bize sadakati nedeniyle ondan nefret ettikleri için ilk fırsatta yalnızca ona değil, mümkün olursa Ruslara da yeniden saldırmaya hazırdılar. Reşid'e göre sayıları yaklaşık 200 kişidir.

Yani, Reşid Geç, kendi durumunu o denli tehlikede görüyor ki, yöresindeki asayişin ancak askerlerimizin yardımıyla sağlanabileceği kanaatinde.

Ubihlara gelince, müzakerelerin içeriğine dair cevabı beklerken, Reşid Geç Gagra'ya gelişimden önce Hacı Kerenduh'a iki mektup daha yollamış, ama hiçbir cevap almamış. Aslında, Ubihların söylemlerindeki tezatlar, kendisinin Adler'in ardındaki tüm ahalinin bize karşı düşmanca duygular beslediğine dair

kanaatini pekiştirdi ve bu nedenle, bugünkü koşullarda Ubıhların itaat altına alınmasının ancak silah zoruyla mümkün olabileceğini düşünüyor; işi barış görüşmeleri yoluyla çözenin faydasız olduğu kanaatindedir.

23 Şubat'ta akşam vakti Kerenduh'un ulağı Gagra'ya döndü. Kendisi Kerenduh'a Reşid'in mektubunu götürmüştü. Mektupta ya kendisinin gelmesi ya da vaat ettiği gibi müzakerelerdeki maddelerle ilgili cevap vermesi isteniyordu.

Hacı Kerenduh ulağa Reşid Geç'e kendisinin hasta olduğunu ve gelemeyeceğini, sorularına ne yazılı ne de sözlü yanıt veremeyeceğini söylemesini istemiş.

Hacı Kerenduh'tan aldığı cevabı bana naklederken Reşid'de büyük bir üzüntü ve hatta mahcubiyet fark ettim, kendisiyle yüz yüze Türkçe konuştuğum için bu bana garip göründü.

Yukarıda anlatılan tüm bilgilerden sonra ve Ubıhlarla yapılan müzakerelere katılma iznim olmadığı halde, bu davanın bölgemiz için birinci derecede önemli sonuçları olacağını düşünerek, Reşid Geç'e bir adım daha atmayı önerdim. Kendisi benim isteğimle gönderdiği mektuba Hacı Kerenduh'tan cevap alamadığı için, bunu şahsen kendisine karşı yapılmış bir hakaret olarak kabul etmeli, Hacı Berzek'e gitmeli ve şu hususları izah etmeliydi:

1) Reşid Geç'in aracılığını kabul edip Ubıhların işine karışmasına imkan vererek onu, bir ay sonra müzakerelerin tüm maddelerinin kabul edileceğine dair sayın Kutais genel valisine verilen sözün suç ortağı yapmış, söz verilen sürenin bitiminde hiçbir cevap vermeye tenezzül etmeden onu, Reşid Geç'i, Rusların gözünde çok zor bir duruma düşürmüştü. Bu durumda onların güvenini tamamen yitirmesi söz konusu olabilecekti.

2) Ubıhların işine karışmasından dolayı kendi soydaşları tarafından perişan edilmişken, bir de Hacı Kerenduh'un davranışından sonra gelecekte yalnızca akrabalarının değil, tüm Cigetlerin ve diğer komşularının düşmanlığının daha da artacağını beklemelidir. Kimseden yardım gelmeyecektir.

Ve nihayet, bu durumda varını yoğunu kaybetme ve Rus idaresi nezdindeki tüm ağırlığını ve nüfuzunu yitirme tehdidi altında iken, Hacı Kerenduh'tan, müzakelere başkanlık etmiş bir kişi olarak, alteslerine vaat edilen tüm konularda olumlu cevap vermesini ve

kendisiyle birlikte Suhum'a ve Kutais'e gitmeyi talep etme hakkına sahiptir. Yahut hem Cigetlere ve hem de Ruslara karşı içinde bulunduğu tehlikeli ve istikrarsız durumda onu korumalıdır.

Anlayabildiğim kadarıyla Reşid Geç teklifimi içten bir memnuniyetle kabul etti ve sonucu bana 10 veya 13 Mart'ta şahsen bildirmeyi vaat etti.

Reşid Geç'e önerdiğim bu girişimi yapmaya şu nedenlerle karar verdim: Birincisi, kendisi Ubıhlar arasında popülerdir ve muhtemelen bizim için en güvenilir kişidir. İkincisi de ancak Ubıhlara gidiş amacını bu şekilde sunarak onların aklında ne olduğunu öğrenme, müzakerelerin gelecekteki başarısını hesaplama ve bölgeyi itaat altına almak için gerekli hareket tarzını seçme imkanına sahip oluruz.

Tüm bu hususları alteslerinin takdirine sunarken, daha Gagra'ya gitmeden önce Tsabal prensi Şirim-bey Marşanı'yi, Ubıhların halet-i ruhiyesi konusunda sağlıklı bilgi almak amacıyla çok gizli bir şekilde Ubıh topraklarına bir ajan göndermekle görevlendirdiğimi eklemeyi görev bilirim.

Ayın 25'inde adamımız geri döndü ve aşağıdaki bilgileri getirdi:

1) Gagra'daki müzakerelerden sonra Hacı Kerenduh Ubıhlara bilgi verdiğinde hep bir ağızdan onu protesto etmişler ve tüm toplum adına Ruslarla konuşma hakkını tanımamışlar. Ubıhlar kendi gücüne o kadar güveniyormuş ki, Ruslara karşı koymaya her zaman hazırlarmış.

2) Ubıhlar ilkbaharda ağaçlar yaprakla kaplandığında, ailelerini ormanlara saklayıp savaşa hazır olmayı hesaplayarak kışı barış görüşmeleriyle geçirmeyi düşünüyorlarmış.

3) Türk sultanının himayesine güvenerek, Ruslara itaat etmektense, Türkiye'ye göç etmeyi tercih edeceklermiş.

4) Hacı Kerenduh, Ubıhların protestosuna karşı, kendisinin Ruslarla girdiği ilişkiler sayesinde tüm kış boyunca Rusların hareketsiz kaldığını, tüm yoldaşlarıyla birlikte armağanlar almışken, Rusların eline tek bir *amanat* vermediğini ve yapılan tekliflere doğru cevap vermekle kimseyi sorumlu tutmadığını söyleyerek cevap veriyormuş.

Kafkasya Arheografi Komisyonu Belgeleri (AKAK. T. XII. 4. 1. C. 836–838).

16 Mayıs 1860

Karargah Komutanı Zotov'un Kabardey Okruğu Amiri V.V. Orbeliani'ye Yazısı

Pasaport alan Edik Tohov'a ve diğer şahıslara, Türkiye'ye karayoluyla veya deniz yoluyla gitme izni verilmesi hakkında

Saygıdeğer Prens Vahtang Vahtangoviç!

Geçen yıl karargâhımdan Mekke'ye gitmek için pasaport alan Edik Tohov, babasını ve diğer Kabardeyleri geçiş belgeleri olanlarla birlikte Sağ Kanat'tan geçen yolu izlemeye zorladıkları gerekçesiyle bana geldi. Bu sebeple, pasaport almış şahısların yol seçimine zorlanmamasını ve Mekke'ye gitmek için en uygun buldukları yolu kullanmalarını alteslerinin takdir ve tensiplerine arz ederim.

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (ЦГА КБР, ф. 2, оп. 1, д. 465, л. 7 и 7 об.)

25 Mayıs 1860

Grozni Kalesi. YYevdokimov'un Orbeliani'ye Kabardeylerin Hacca Gitme İsteği Hakkında Bilgi Vermesini Öneren Mektubu

Şimdiye kadar Türkiye'ye hacca gitmek isteyen halkın hareketi hakkında kesin bir bilgi edinemediğimden, size bu özel ulakla şunu bildirmenizi rica ediyorum: Daha önce göç etmek için kayıt yaptıran kişiler hala yerlerinde mi kalıyorlar, yoksa hala Türkiye'ye gitmeyi mi düşünüyorlar? Bu son durumda özellikle şunu bilmek istiyorum: Tüm bölgenizden bu göçü isteyen tam olarak kaç aile var ve ne zaman yola çıkmayı düşünüyorlar?

...(okunamadı) Beni özellikle ilgilendiren şu: Sizin göndermek istediğiniz Kabardeyler gitti mi, kaç aile toplandı ve hareket ettiler mi, çünkü belirlediğiniz süre çoktan geçti.

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (ЦГА КБР, ф. 2, оп. 1, д. 465, л. 10-11)

30 Mayıs 1860

Grozni Kalesi. Terek Oblastı Birlikleri Komutanı General-Yaver N.İ. YYevdokimov'un Kabardey Okruğu komutanı V.V. Orbeliani'ye Mektubu

Kabardeylere Askeri Oset Okruğu halkı üzerindeki "zararlı etkileri" nedeniyle Gürcistan Askeri Yolu'ndan Türkiye'ye gitmelerinin yasaklanması

Size bağlı okrugtan 66 ailenin Türkiye'ye Taman üzerinden deniz yoluyla ve geçen yıldan pasaportları olan 14'ünün Askeri Gürcü Yolu'yla Kafkas Krayı üzerinden gönderilmesi hususundaki raporunuza istinaden Size acilen bildirim ki, bu sonuncular Askeri Oset Okruğu'nda görünmeleriyle birlikte, bu okrugun Taman'a yollanan grubunda kargaşaya yol açtılar. Bu nedenle karargâh komutanım Tuğgeneral Zotov onları Vladikafkas'tan geri çevirerek Nalçik'e gönderdi. General Zotov'un talimatını tamamen onaylayarak, onların ilk kafilenin ardından deniz yoluyla Türkiye'ye Kuban Oblastı üzerinden gönderilmeleri için talimat vermenizi rica ediyorum.

Eğer ki birilerini daha Türkiye'ye göndermeyi gerekli görürseniz, hiçbir gerekçeyle Taman'dan deniz yolu haricinde gönderilmesinler. Askeri Oset Okruğu halkı üzerindeki zararlı etkilerinden kaçınmak için, ki bu etkiyi Kabardey'den gelen 14 aile yarattı.

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (ЦГА КБР, ф. 2, оп. 1, д. 465, л. 14, 15)

10 Temmuz 1861

Feldmareşal Prens Baryatinski'nin Vekili Olarak Kafkas Ordusuna Kumanda Eden General Yaver Prens Orbeliani'nin Savaş Bakanı General Yaver Milyutin'e Müzekkeresi

19 Ağustoa tarih ve 1336 sayılı müzekkerede ekselansları hem Ubihlar, Şapsıglar ve Abzehlerden Tiflis'e gelen delegelerin önerileri, hem de benim bu önerilere verdiğim cevapları öğrenmek istemişlerdi. Bu delegelerin ısrarlı ricalarını yerine getirerek, majeste imparatorndan Hamketi istihkamı yakınlarında bulunan Verhne-Abazehski müfrezesinin kampında onları kendisine takdim etme izni aldım.

Bu iznin verildiğini öğrenen yaklaşık 800 Dağlı kampın dış çemberine geldi, ama içlerinden yalnızca en saygın 60 kişiye hükümdarın yanına gitme izni verildi. Ubih Berzek herkes adına konuşarak, hükümdardan kendilerini Rus uyruğuna kabul etmelerini rica etti. Majesteleri imparator, onları kendi tebaası olarak görmekten çok memnun olacağını, ama bunun için soygunculuğu bırakmaları, kendilerine atanacak amirlere itaat etmeleri, tüm taleplerimizi kabul etmeleri ve bunları yerine getirmeye hazır olduklarının kanıtı olarak ellerindeki esirlerimizi ve kaçakları hemen teslim etmeleri gerektiğini söyledi. Hükümdarın bu sözleri sessizlikle karşılandı. Kampa gelen ileri gelenlerin ve delegelerin tüm halkı değil, bizimle savaşı gerçekten sona erdirmek isteyen ve bunun için bazı fedakarlıklar yapmaya hazır ama, tüm halkı ardından sürükleyebilecek kadar güçlü olmayan bir grubu temsil ettiği ortaya çıktı.

Hükümdar “Neden susuyorlar?” diye sorduğunda, Berzek ellerinde yazılı bir dilekçe olduğunu söyledi. Hükümdar bu dilekçeyi teslim almalarını ve Dağlılara dilekçenin değerlendirilmesi ve yaşamlarının düzenlenmesi işiyle Kafkasya yönetimini görevlendirdiğinin ilan edilmesini emretti. Bundan sonra her konuda Kont YYevdokimov’a başvurmaları gerekecekti. Bu dilekçeye ekli çeviri metninden ekselansları, bu halkların önerdiği taleplerin makul olmaktan ne kadar uzak olduğunu göreceklerdir. Bu dilekçeyi yazan kişinin hem savaşın devamında kendileri için bir hayır görmeyip, itaat ifadeleriyle taleplerimizi yumuşatmayı uman bir kısım hemşehrilerini tatmin etmek ve aynı zamanda bizden ciddi ödünler alıncaya kadar bizimle mücadeleden vazgeçmek istemeyenleri tatmin etmek isteyen biri olduğu bellidir.

Elimizdeki bilgilere göre, savaş taraftarları partisinin yörede birliklerimize ve Kazak hatlarına en uzak olup, savaşın kaçınılmaz ve yakın olan yıkım tehdidini henüz hissetmeyen yerlerde özellikle güçlü olduğu anlaşılıyor. Hatlarımıza yakın yerlerde ise halkın çoğunluğu, yıkımdan kurtulmak için tüm taleplerimize uymaya hazırdır. Yani, bu halklardan tek yürek olmuş, uzun süreli bir direniş beklenmez. Ama askeri harekatlara başladıktan sonra, başlarda ciddi bir direnişle karşılaşmaya hazır olmalıyız ve özellikle de Laba’nın sol yakasındaki yeni stanitsalarımızın güvenliği

meselesine dikkat etmemiz gerekecektir. Bu kriz uzun sürer mi ve yeniden başlar mı, şimdi öngörmek mümkün değil. Her halükarda önümüzdeki yıl boyunca her raslantıya hazır olmak zorundayız.

Ubıhlara karşı Abhazya istikametinden bir hareket, Kuban Oblastı'ndaki icraatımızı önemli ölçüde kolaylaştırırdı. Ama ne yazık ki mevcut durum, gelecek yıl o istikametten ciddi bir girişimde bulunma imkanı konusunda beni ciddi şekilde kuşkuya sevk ediyor. Hatta Kutais genel valisi, Suhum'dan Pshu'ya yol yapımı işine devam etmenin olanaksız olduğu görüşündedir, majeste imparatora bu işi bitirmeyi ve Abhazya'ya komşu kabileleri itaat altına almayı şahsen vaad etmiş olan Abhazya hükümdarı ise, bu sözden dört gün sonra hastalıklarının tedavisi için Konstantinopol'e gitme izni istedi. Seyahat amacı gerçekten böyle midir, emin değilim, zaten elimde onun şimdi Çerkes kabileleri arasında cereyan eden işlerde dahli olduğu konusunda ciddi kanıtlar var. Ubıh Berzek Tiflis'te bulunduğu sırada Ubıhlar, Şapsığlar ve Abzehler arasındaki ittifakın onun tavsiyesiyle kurulduğunu söylemişti.

Suhum-Kale üzerinden Türkiye'ye gitmek niyetiyle, Kafkas sıradağlarının kuzey yamacındaki boğazları terk eden ve bunun için izin almış olan Tamlar ve Şahgireyler aynı şekilde onun tavsiyesiyle güney yamaçta Medovey köylerinde durdular. Güya önümüzdeki yıl, Çerkes halkının kaderinde bazı önemli olaylar yaşanacağına dair sözleri üzerine beklemeye başlamışlar. Tüm bunlar, Prens Şervaşidze'nin vaadlerinin samimiyeti konusunda beni kuşkuya sevk ediyor ve hatta şimdi itaat etmiş sayılan Tsabal'ın ve Abhazya'nın kuzey kısmının asayışı konusunda endişelendiriyor. Belki burada da gelecek yaz kuvvetlerimizi bombacı tümeninin bazı birlikleriyle güçlendirmemiz gerekecek.

Ayrıca Kont YYevdokimov Belaya, Kurcıps ve Pşeha kıyılarındaki yeni stanitsaların iskanının planlandığı gibi gelecek yılda yapılmasının, ancak elindeki askeri ve inşaat imkanlarının kısılmaması halinde mümkün olacağını söyledi. Her yeni kurulan stanitsanın çevre duvarı ve güvenliği için en azından bir tabur gerekeceği dikkate alınırsa, gelecek yıl Belaya ve Kurcıps'ta sağlamca tutunabilmek için en az 15 yeni stanitsa iskan etmemiz, bu stanitsalar arasında ulaşım yolları yapmamız ve bir de düşmana

karşı saldırı hareketları yapmamız gerekecektir. Hal böyle olunca Kont YYevdokimov'un görüşüne katılmamam mümkün değil. Kafkas Ordusu'nun birliklerinin eksik mevcutlarının tamamlanmasından bağımsız olarak, majeste imparatorndan Kafkasya'da tüm 1862 yılı boyunca bir yedek tümen bırakılması konusunda izin almak üzere aracılık yapmalarını ekselanslarından ısrarla rica ediyorum.

Bu kış ve gelecek yaz, Batı Kafkasya'nın çeşitli kabilelerinin bize karşı tutumları ve direniş imkanları da açık şekilde ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla hem dağların batı kısmını fethetme ve hem de yörenin diğer kısımlarındaki hakimiyetimizi desteklemek için Kafkasya'da bulundurmamız gereken kuvvet meselesi, ancak gelecek yılın sonunda kesin olarak çözülecektir.

Kafkasya Arheografi Komisyonu Belgeleri (AKAK. T. XII. 4. 1. C. 934-935).

5 Ocak 1864

Kafkas Ordusu Komutanı Büyük Prens Mihail Nikolayeviç'in Savaş Bakanı Milyutin'e "Karadeniz'in Doğu Kıyısına Yerleşmek İsteyen Tayfalara Yardım Edilmesi Hakkında" Müzekkeresi

Kırım Savaşı'ndan sonra Sivastopol'de ve Nikolayev'de yaşayan çok sayıda emekli evli tayfa, önceki zanaat ve para kazanma vasıtaları olmadığından, aileleriyle birlikte son derece ihtiyaç içerisinde dirler.

Şimdi fethedilmiş kıyı şeridinde denize alışkın, denizciliği bilen ve zaman içinde donanmada hizmet verebilecek bir nüfusu mümkün olan en kısa zamanda oluşturmayı düşünürken, siz ekselanslarından emekli aileli tayfalardan çocuklu olanların, çocuğu olmasa da çok yaşlı olmayanların Karadeniz'in doğu kıyısına yerleşme isteklerine yardımcı olmanızı rica ediyorum.

Kafkasya'ya yerleşme isteğini bildirenler 1864 Mayıs ayı sonunda Konstantinovskoye istihkamına geleceklerdir. Onlar ya hazine gemileriyle ya da Rus Cemiyetinin buharlılarıyla nakledilebilirler. Mümkünse bu nakliyatın ve onların bu sıradaki iâşe masraflarının Karadeniz Şubesi'nin Nikolayev ve Sivastopol şehirleri yakınında hak kazanmış tayfalar için inşa edilecek evler

için ayrılan bütçeden karşılsın, çünkü Kafkasya'ya yerleşme isteğini bildirenlerin bahsi geçen evlerin yapılmasına ihtiyaçları olmayacak. Kafkasya Şubesi tarafından ise, toprak tahsisinden başka yerleşimcilere, Kafkas Dağları'nın batı kısmının dağ önu iskanı hakkındaki kararlarla tespit edilen destek, haklar ve imtiyazlar verilecek.

İmparator hazretlerinin bu konuda bundan sonraki yüksek emirleri hakkında beni bilgilendirmenizi zatîalinizden rica ederim.

Gürcistan Merkezi Devlet Tarih Arşivi (ЦГИА, ф. 416, оп, 3, д. 221, л. 1-2)

"Muhammedi veya Başka Herhangi Bir İnanca Uymak İçin Tam Özgürlük Sağlanmaktadır"

General A. A. Velyaminov Kafkas Dağlılarının dini yaşamının yönetimi hakkında

Kafkasya'nın Rus İmparatorluğu'na katılımının uzun süreci boyunca, yerel Müslümanların ruhani işlerinin yönetimini organize etmenin özel biçimleri ve spesifik yöntemleri yavaş yavaş gelişti.¹ 1817-1864 yılları arasında Romanov monarşisinin Müslüman politikasının en önemli görevleri, her şeyden önce Kafkas Savaşı - İslami bir renk almış olan asi dağlıların hareketine karşı mücadele - tarafından belirlenmişti.² İmparatorluk yetkilileri sürekli olarak burada İslam dünyasıyla savaşmadıklarını vurguluyordu, ancak aynı zamanda "itaatkâr" olan "Muhammedî kanunu" tebaalarından mevcut devlet düzenine mutlak sadakat talep ediyorlardı.

"Rus Kafkasya'sının kurucuları" arasında, 1831-1837 yıllarında Kafkasya hattındaki birliklerin komutanı ve Kafkasya bölgesinin başkanı olan Korgeneral Aleksey Aleksandroviç Velyaminov'un olağanüstü kişiliği özel bir yere sahiptir.³ A. P. Yermolov'un yakın ve güvenilir bir yoldaşı olan Velyaminov, sert ve yetenekli bir askeri

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Arapov D. Y. Rus İmparatorluğu'nda Kafkasya Müslümanlarının Manevi İşlerinin Yönetimi // İnsani, Sosyal ve Ekonomik Bilimlerin Güncel Sorunları. M. 2002. Sayı 1.

² Bliev M. M., Degoev V. V. Kafkas Savaşı. M. 1994.

³ Askeri Ansiklopedi. İ. D. Sytin Yayınevi. SPb. 1911. Cilt 5. S. 291-292.

komutan ve idareci, Kafkasya'nın derin ve ince bir uzmanıydı.⁴ Adı genellikle, XIX. yüzyılın 50'li yıllarının sonu - 60'lı yıllarının başında uygulanması Romanov monarşisi için Kafkas Savaşı'nın başarıyla tamamlanmasına yol açan "dağlıları bastırma" planının geliştirilmesiyle ilişkilendirilir. Çağdaşlarının ifadelerine göre, "Aleksy Aleksandroviç olağanüstü eğitilmiş, akıllı... soğukkanlı düşünceyle hareket eden bir insandı... (Onun) tüm projelerinde... Kafkasya'nın askeri fethi konusunda geniş, dahi görüşler, onun ileri görüşlülüğü, sıkı mantığı, tutarlılığı... çıkarımları sürekli olarak ortaya çıkıyor."⁵

Velyaminov'un çok sayıdaki notları arasında, Kuzey Kafkasya'daki "itaat eden dağlıların yönetimi için kurallar" projesi dikkatimizi çekti. Bu belgenin el yazması kopyası, o zamanki komutan Aleksy Aleksandroviç'in, General G. V. Rozen'in⁶ 1834-1837 yıllarına ait evrakları arasında yer almakta ve şu anda Devlet Tarih Müzesi'nin Yazılı Kaynaklar Bölümü'nde muhafaza edilmektedir. Aşağıda yayınlanan Velyaminov'un "Kurallar..." projesinin "Müslüman bölümü", mümkün olduğunca sözdizimi ve imla özelliklerini koruyarak basılmakta ve gerekli açıklamalarla donatılmaktadır.

Kuzey Kafkasya'nın kuzey yamaçlarındaki⁷ itaatkâr dağlıların yönetimi için Tümgeneral Velyaminov tarafından hazırlanan kurallar

Bölüm I. İtaatkâr dağlıların dini inançları ve din adamlarının yönetimi hakkında.

1) İtaatkâr dağlılara İslam dinine veya başka herhangi bir dine bağlı kalma konusunda tam özgürlük tanınır. Hiç kimse onları din

⁴ A. A. Velyaminov'un Kafkasya'daki faaliyetlerinin eleştirel bir incelemesi için bkz.: Gordin Y. A. Kafkasya: Toprak ve Kan. Rusya'nın 19. Yüzyıl Kafkas Savaşı'ndaki Rolü. SPb. 2000. S. 175-176, 186-187.

⁵ Dekabrist V. S. Tolstoy'un Kafkas Notları (V. A. Zaharov'un Yayını) // Rus Tarih Derneği Derlemesi. M. 2000. Cilt 2(150). S. 115, 117.

⁶ Baron Grigory Vladimiroviç Rozen — General Yaveri, 1831-1837 yılları arasında Ayır Kafkas Kolordusu Komutanı ve Kafkasya'da sivil yönetimin başı.

⁷ Starin — eğitim, yamaç.

değiştirmeye zorlamamalı veya inançları nedeniyle herhangi bir baskı uygulamamalıdır. 2) Din adamlarının yönetimi ve mollalar ile efendilerin⁸ denetimi için bir müftü⁹ atanır; müftü daimi ikametgâhını Stavropol'de¹⁰ tutmalı, ancak kendisine verilen yönetim işleri için gerektiğinde belirtilen yerlere gidebilir. 3) Müftü, İmparatorluk Majestesi tarafından atanır. 4) Müftü, genel düzenlemeler uyarınca Din İşleri Bakanı'na bağlıdır.¹¹ 5) Müftüye, dağlı köyleri için molla ve efendileri seçme yetkisi verilir¹²: ancak bu görevlere atanmaları için Kafkasya Bölgesi yöneticisinin onayını almalı, aynı şekilde görevden alınmaları için de onay istemelidir. 6) Kafkas Hattı komutanının onayı olmadan hiç kimse molla veya efendi olamaz. 7) Her efendiye, kendisine verilen bölgedeki tüm mollalar bağlıdır. 8) Efendi, mollaların davranışlarını hem dini görevleri hem de Hükümete karşı tutumları açısından denetlemekle yükümlüdür.¹³ 9) Dini görevlere aykırı suçlar için efendi, Kuran kurallarına göre mollalara ceza verir veya ceza efendinin yetkisini aşıyorsa müftüye ceza verilmesi için başvurur. 10) Hükümete karşı işlenen suçlar için mollalar ve efendiler,

⁸ Molla — İslami ritüellerin uzmanı, din görevlisi (bu belgede belirli bir camiyle ilişkisi kastedilmektedir); efendi — Müslüman, genellikle Sünni din adamlarına verilen saygın unvan.

⁹ Müftü — şeriat uzmanı, şeriatın temel hükümlerini açıklayan ve tartışmalı konularda şeriat ilkeleri ve emsal kararlarına dayanarak özel bir hüküm ("fetva") şeklinde karar veren kişi. Rus İmparatorluğu'nda müftüler, devletin çeşitli bölgelerindeki Müslüman toplulukların dini idarelerinin başkanlarıydı.

¹⁰ Stavropol — Kuzey Kafkasya'da bir şehir. 1777'de kurulmuş, 1822-1847 yılları arasında Kafkasya Bölgesi'nin merkezi, 1847'den itibaren Stavropol Guberniyası'nın merkezi, günümüzde Stavropol Krayı'nın merkezi.

¹¹ 1832'de Yabancı İnançların Manevi İşleri Ana İdaresi, bir Departmana dönüştürülerek Rus İmparatorluğu İçişleri Bakanlığı'na dahil edildi.

¹² Velyaminov'un önerdiği katı "üç seviyeli" din görevlilerinin "yukarıdan" atanma sistemi, Müslüman geleneklerine uymuyordu ancak Romanov monarşisinin Kafkasya'daki "komuta-idari" politika amaçlarına uygundu.

¹³ Yani ilişki bakımından.

devletin genel düzenlemelerine göre askeri mahkemeye sevk edilir. 11) Müftü, efendileri doğrudan, mollaları ise efendiler aracılığıyla denetlemekle yükümlüdür. 12) Aynı şekilde, Kafkasya bölgesinde göçebe yaşayan Müslümanların din adamları da müftüye bağlıdır. 13) Müftüye bağlı din adamlarının yönetiminde suistimal veya dini görevlere karşı suç işlenmesi durumunda, Kafkas Hattı komutanı durumu Müstakil Kafkasya Kolordusu¹⁴ komutanına bildirir, o da Din İşleri Bakanı ile iletişime geçer. Bakan, müftünün davranışını genel düzenlemelere göre inceler ve yasalara göre cezalandırır. 14) Hükümete karşı suç işlenmesi durumunda müftü, genel yasalara göre Yönetim Senatosu'nda ceza mahkemesinde yargılanır. 15) Müftü, ancak İmparatorluk Majestesi'nin Yüce iradesiyle ceza mahkemesine sevk edilebilir. 16) Müftünün yanında işlerin yürütülmesi için bir sekreter, üç büro şefi, Tatar ve Arap dillerinden iki yazılı tercüman ve dokuz kâtip görevlendirilir. 17) Hem memurlar hem de kâtipler her sınıftan, hatta dağlılardan da olabilir. Bunlar, müftünün önerisiyle Kafkasya Bölgesi yöneticisi tarafından atanır ve görevden alınır. 18) Hem müftüye hem de memurlara ve kâtiplere, yayınlanacak kadrolara göre hazineden maaş ödenecektir. 19) Efendi ve müftü, dağlıların geleneklerine göre, dini hizmet verecekleri köylerin sakinlerinden geçim desteği almalıdır.¹⁵

18 Şubat 1865

Dağlıların Türkiye'ye Göçüyle İlgili Komisyon Raporu

Tiflis

1862 yılında, Mayıs'ın 10'unda, Kafkas Komitesi'nin dağlıların göçüyle ilgili kararı en yüksek makamca onaylandı.

¹⁴ General Yaver G. V. Rozen kastedilmektedir.

¹⁵ 1917'ye kadar Kuzey Kafkasya'daki Sünni Müslümanlar için özel bir yönetim oluşturulması konusu imparatorluğun yönetim yapıları tarafından defalarca tartışıldı, ancak bu sorun hakkında herhangi bir nihai karar alınmadı // Rus İmparatorluğu'nda İslam (yasal düzenlemeler, tanımlamalar, istatistikler). Der. D.Y. Arapov. M. 2001. S. 272-279, 283-288, 312-313.

Bu kararda şöyle deniyordu: Sayın Savaş Bakanı ve Kafkasya Baş Komutanı'na, Rus Denizcilik ve Ticaret Şirketi ile görüşerek, tüm Abadzeh ve Şapsığların Gelencik ve Novorossiysk koylarından Türkiye'ye yerleşmek üzere taşınması için, bu öneriye, Maliye Bakanlığı Yönetimi ile görüşerek, belirlenmiş usulde devam edilmesi.

Kont YYevdokimov, bu karara dayanarak, Genelkurmay Başkanı'na başvurarak bu işin hızlandırılmasını rica etti, ordu komutanının onayını aldıktan sonra, kendisine, yani Kont YYevdokimov'a, bu konuyla ilgili tüm ilişkilerin sırasını ve ayrıca yerlilere göçlerinin ne zaman duyurulabileceğini bildirmesini istedi. Ayrıca Kont YYevdokimov, Rus Denizcilik ve Ticaret Şirketi ile rekabeti artırmak için özel gemilerle göç olasılığına işaret etti, böylece hazine kazançlı çıkacaktı.

Ordu komutanı, Kuban Bölgesi Birlikleri Komutanı'nın tüm önerilerini kabul etti ve bu amaçla Rus Denizcilik ve Ticaret Şirketi ve özel sanayicilerle temasa geçmesine izin verdi, aynı zamanda konttan hem planlanan masraflar hem de bu önlemin uygulanma sırası hakkında yaklaşık tahminler sunmasını istedi, böylece Savaş Bakanı'na rapor edilebilecekti.

Ancak, Kont YYevdokimov'a yerlileri devlet hesabına göç ettirme izni veren Ordu Komutanı, bu operasyonla ilgili masrafların, bu amaç için özel bir miktar ayrılana kadar, 5 bin ruble gümüşü aşmamasını istedi ve bu miktarın Kuban Bölgesi Kurmay fonlarından borç olarak alınmasına izin verdi.

Dağlıların taşınmasıyla ilgili koşulları hem Rus Denizcilik ve Ticaret Şirketi hem de özel sanayicilerle görüşmek üzere, Kuban Bölgesi Birlikleri Komutanı'nın emriyle Kurmay Yüzbaşı Pekarski, Temryuk, Kerç ve Odessa'ya gönderildi. Bu emri rapor eden Kont YYevdokimov, izin verilen 5 bin rublenin 1862 yılında dağlıların göçü için yeterli olup olmayacağından şüphe duydu ve gemi sahiplerine makbuz verme izni istedi, böylece daha sonra Ordu Komutanı'nın özel emriyle bu makbuzlara göre para ödenecekti.

Bu son önleme izin verilmedi. Kurmay Yüzbaşı Pekarski'nin Rus Denizcilik ve Ticaret Şirketi ile sözleşme yapma görevi de, şirketin talep ettiği yüksek navlun nedeniyle tam olarak başarılı olmadı.

Kurmay Yüzbaşısı Pekarski, Rus Denizcilik ve Ticaret Şirketi ile sözleşme yapmayı başaramasa da, Kerçli tüccarlar Drebezgin ve Fonşteyn ile Temryuklu esnaf Konkezov'un özel sanayicilikleriyle 230 Bzhedukh (kişi başı 6 ruble) ve Natuhay (kişi başı 2 ruble 50 kopek) olmak üzere toplam 1030 ruble gümüş karşılığında dağılı taşınmıştır. Bu para, Kont YYevdokimov tarafından Kuban Bölgesi Kurmay fonlarından borç olarak alınmış ve 1862 yılı için öngörüleemeyen askeri harcamalar için ayrılan iase bütçesinden karşılanmıştır.

Ordu Komutanı Prens Orbeliani, Bzhedukhların gönderilme maliyetinin (kişi başı 6 ruble) çok yüksek olduğunu düşünerek, Kont YYevdokimov'a hazine için daha uygun koşullarda yükleniciler bulmasını emretti. İstekli yüklenicilerden, daha uygun fiyatları Kerçli tüccarlar Lorend Jamaylov ve Abram Fonşteyn teklif etti (vapurla gönderme için kişi başı 4 ruble 50 kopek ve yelkenli gemilerle 4 ruble), bu nedenle sözleşme onlara bırakıldı.

Ardından, imparatorluk yüksekliği, General-mayor Babiç'in çok sayıda Natuhay ve Şapsığ'ın göç etmek istediğine dair raporuna cevaben, bu amaçla hazine hesabına gemi kiralamadan, kendi hesaplarına gitmelerine izin verilmesini emretmiştir.

Ayrıca, yüksekliği, Küban Bölgesi'ndeki birliklerin komutanına, özellikle zor durumlarda, ailelerinde çok sayıda küçük çocuk bulunan göçmenlere, aile başına en fazla 10 gümüş ruble yardım tahsis etme yetkisi vermiş, ancak bu paranın gerçekten amacına uygun ve son derece dikkatli bir şekilde harcanmasını gözetmesini emretmiştir.

Böylece, dağılıların Türkiye'ye sürülmesi bir süreliğine durmuştur. Ancak aynı zamanda, bize itaat ederek gelen dağılıların yerleşimi, Kuban Nehri'nin sol kıyısında gerçekleştirilmiş ve en yoksul ailelere yardım etmek için Küban Bölgesi'ndeki birliklerin komutanının emrine, Binbaşı Batyanov aracılığıyla 10.000 gümüş ruble gönderilmiştir.

Kont Yevdokimov, iki telgrafla (1863-09-18 tarihli) ve ardından 1863-09-19 tarihli ve 1532 sayılı mektupla, Genelkurmay başkanından, imparatorluk yüksekliğinden, elinde bulunan 10.000 rubleye (Batyanov ile gönderilen) ek olarak, emrine derhal 25.000

gümüş ruble gönderilmesi ve aynı amaçla 65.000 ruble daha hazırlanması için emir verilmesini rica etmiştir.

Bu talebin nedeni, Küban Bölgesi'nden Türkiye'ye 10.000 kadar dağılı ailesinin [355] göç ettirilmesi gerekliliğiydi. Kont Yevdokimov'un böyle bir önlemin ve dağılılara yardımın gerekliliğine dair başlıca argümanları şunlardı:

a) Bu isteği dile getiren dağılıların göç ettirilmesiyle, Kafkasya, Kuban kıyılarına yerleşmeye en az meyilli ve en sorunlu nüfustan kurtulacak, bu da Kafkasya'nın nihai fethini hızlandıracaktı;

b) Kafkasya'nın fethiyle birlikte, gelecekte Kafkasya'daki birliklerin sayısını azaltma olasılığı ortaya çıkacak, bu da hazine için onlar tarafından tüketilen muazzam miktarda paranın tasarruf edilmesini sağlayacaktı;

e) Silahlarımızın başarısı nedeniyle itaat ederek gelen ve Kuban Nehri kıyısına yerleşme arzusunu dile getiren dağılıların büyük bir kısmı, Türkiye'ye gitme yönündeki genel eğilim ve göçlerinin kolaylaştırılması nedeniyle, muhtemelen oraya gideceklerdir, bu da hazineyi kış boyunca onları beslemek için erzak hazırlama masrafından kurtaracaktır.

Kont Yevdokimov, bu argümanlara dayanarak, söz konusu 90.000 rubleyi emrine isterken, aynı zamanda Genelkurmay başkanından, imparatorluk yüksekliğinden, göçmenlere yardım dağıtımında aşırı titizlik göstermeme izni rica etmiştir, çünkü hepsi eşit derecede yoksuldur ve hepsi aynı derecede yetkililerin dikkatini hak etmektedir.

İmparatorluk yüksekliği, Kırım'ın güney kıyısındaki Oreanda'da bulunduğu sırada, Kont Yevdokimov'un talep ettiği 25.000 rublenin gönderilmesine izin vermiştir. Hem bu ödeme hem de bu hesaba yapılacak sonraki ödemeler, Genelkurmay başkanının takdirine bağlı olarak, faizsiz bir şekilde serbest meblağlardan karşılanacak ve ordunun komutanının emrinde bulunan kaynaklardan karşılanamaması durumunda, giderlerin Devlet Hazinesi fonlarından geri alınması düşünülmelidir.

Aynı zamanda, yüksekliği, Kont Yevdokimov'a kalan 65.000 rublenin de kısa sürede talep edileceğini ve ayrıca yüksekliğinin, Kont Yevdokimov'un dağılıların göçüyle ilgili olarak hem harcama

düzeni hem de meblağların muhasebesi hakkındaki düşüncelerini bildirmesini istediğini emretmiştir.

Yüksekliğin izniyle, 25.000 ruble, Genelkurmay başkanının emriyle, Stavropol Bölge Erzak Dairesi'nden Küban Bölgesi'ndeki birliklerin komutanının yönetimine devredilmiş ve 1863 yılında öngörülme- yen askeri harcamalar için ayrılan fonlardan tamamlanmıştır.

Zakatal İsyanı ve Kafkas ordusunun savaş durumuna geçirilmesini gerektiren savaş söylentileri, büyük harcamalara neden oldu. Yüksekliği, 10 Kasım 1863 tarihli ve 115 sayılı Askeri Bakan'a yazdığı yanıtta, tüm bu koşulları ve Kafkasya'nın itaatsiz dağlılardan bir an önce temizlenmesinin faydasını açıklayarak, Askeri Bakan'dan imparator hazretlerinden emrine 100 bin rublelik bir ödenek talep etmesini rica etti; eğer bütçeden artan olursa, bu miktar mahsup edilecek. Aynı zamanda Yüksekliği, Livadia'da kendisiyle görüştüğünde bu konudaki düşüncelerini imparator hazretlerine arz etme şerefine nail olduğunu ve Majestelerinin bu düşünceleri onaylayarak bu amaçla 1863 bütçesinden artan 100 bin rubleye kadar harcama yapmasına izin verdiğini, ancak artan miktarın ancak bilanço raporunun sonuçlandırılmasından sonra, yani en erken 1864 Haziran'ında belirlenebileceğini, ancak talep edilen 100 bin rubleye şimdi ihtiyaç duyulduğunu belirtti.

Askeri Bakan, 27 Kasım 1863 tarihli ve 12255 sayılı raporuyla büyük dükü, imparator hazretlerinin 24 Kasım günü itaatsiz dağlılara yardım dağıtmak için 100 bin rublelik bir ödenek konusundaki en mütevazı raporunda, bu harcamanın Kafkas ordusu İkmal Dairesi'nin bütçe fazlalarından karşılanması ve harcamaların gerçek ihtiyaçla sınırlandırılması için önlemler alınması yönünde en yüksek emri verdiğini bildirdi; bu harcamanın karşılanmasına ilişkin değerlendirmenin ise İkmal Dairesi'nin 1863 ve 1864 yıllarına ait bilanço raporlarının sonuçlandırılması sırasında yapılması gerektiği belirtildi.

Bunun üzerine Yüksekliği, Kuban bölgesindeki birliklere komuta edene, elinde bulunan 35 bin rubleye ek olarak ihtiyaç duyuldukça 65 bin ruble daha harcamasına, göçmenlere yardım dağıtımında aşırı seçici olmamasına izin verdi.

Kont Yevdokimov, Yüksekliğinin daha önceki, kendisine hem emrine verilen meblağların nasıl harcandığı hem de hesap verme konusunda bilgi vermesi yönündeki talebine cevaben, hesap verme işlemlerinin şimdiye kadar Kuban bölgesi birlikleri Karargahı'ndan bu amaçla verilen iple bağlanmış bir defterde tutulduğunu bildirdi. Şimdi ise bu amaçla iki komisyon kurduğunu: biri Konstantinovskoye tahkimatında, Adagum alayı komutanının başkanlığında, diğeri ise Adagum müfrezesi kampında, Tümgeneral Babiç tarafından atanan kurmay ve üst düzey subaylardan oluşuyor ve kendisine komisyona rehberlik etmesi için ayrıntılı bir talimat vermesi emredildi.

Kont Yevdokimov ayrıca, Kuban bölgesi birlikleri Karargahı'ndan verilen ipli defterlerle, kabul edilen usule göre sorumluluk taşıyan benzer komisyonları başka yerlerde de kurmayı düşündüğünü ve gider kalemlerine belgeler ekleyeceğini belirtti.

Ancak Kont Yevdokimov'un bahsettiği ne talimatlar ne de ipli defterler henüz Genelkurmay'a sunulmadı. Aynı zamanda Kuban bölgesi birliklerinin komutanı, Yüksekliğinden göçmenlere yardımın aile başına 10 ruble gümüş yerine, yardımın azami sınırını kişi başına 2 ruble gümüş olarak belirleyerek verilmesine izin vermesini istedi; bunun nedeni, göçmenlerin bu kuralı kötüye kullanarak, yetişkinlerden oluşan aileyi kasıtlı olarak birkaç ayrı aileye bölmeleriydi. Kişi başına yardımın azami sınırını 2 ruble gümüş olarak belirleyerek, ortalama aile maliyeti 5 ruble gümüşü geçmeyecekti. Kont Yevdokimov, iddialarını desteklemek için her iki cinsiyetten 10 bin kişiyi 3 bin ruble gümüşü aşmayan bir meblağ karşılığında yerleştirdiğini belirtti.

Sonuç olarak Kont, yardımı kendi takdirine göre belirlemesine izin verilmesini istedi.

Kont Yevdokimov tarafından yapılan tüm başvurulara, Yüksekliğinin onayı geldi.

19 Mart 1864 tarihli ve 473 sayılı Başkomutanlık Genelkurmay Başkanı'na yazdığı yanıtta, Yüksekliğinin emrine göç eden dağlılara yardım için 100 bin rublelik bir ödenek verilmesine ilişkin en yüksek onayı bildiren ve bu harcamanın İkmal Dairesi'nin bütçe fazlalarından karşılanacağını belirten Yüksekliği, Başkomutanlık Genelkurmay Başkanı'ndan 1863 ve 1864 yıllarına ait bilanço

raporlarının sonuçlandırılmasından sonra bu harcamaların hangi kaynaktan karşılanacağına dair değerlendirmelerini sunmasını istedi.

Ayrıca, İmparatorluk Yüksekliği, 26–27 Mart 1864 tarihli ve 523 sayılı Askeri Bakan'a yazdığı yazıda, muhalif dağılımları Türkiye'ye en kısa sürede göç etmeye zorlamak amacıyla birliklerimizin başarılı operasyonlarını Ekselanslarına bildirmiş ve bu konuyla ilgili olarak bütçede yer almayan giderlere girmenin gerekliliğini açıklamış, Askeri Bakan'dan bu giderler için en yüksek izni almasını talep etmiş, Yüksekliği bu giderlerde mümkün olduğunca tasarruf yapmayı amaçlamış, ancak gerekli özgürlüğe de sahip olmak istemiştir.

İmparator Hazretleri, kendi el yazısıyla orijinal belgenin üzerine "Kabul ediyorum" şeklinde bir karar yazmıştır; bu durum, Askeri Bakan tarafından 6 Nisan 1864 tarihli ve 2456 sayılı raporunda Yüksekliğine bildirilmiş ve aynı zamanda bu en yüksek iradenin Maliye Bakanı'na iletilmiş olduğu belirtilmiştir.

Böylece, daha önce Yüksekliğinin emrine tahsis edilen 100 bin rubleye ek olarak, Yüksekliğine belirsiz miktarda bütçe dışı harcama yapma izni verilmiştir.

Kont YYevdokimov, 8 Nisan 1864 tarihli ve 585 sayılı yazısıyla Genelkurmay Başkanı'na, dağılımların gönderilmesini ve onlara yardım olarak verilen paraların doğru harcanmasını denetlemek amacıyla daha önce Anapa ve Konstantinovski'de kurduğu komisyonlara ek olarak, Taman'da da bir tane daha kurmak zorunda kaldığını, ancak tüm bu noktaların Kuban Bölgesi birliklerinin karargahından çok uzakta olduğunu, bu nedenle Genelkurmay Başkanı'ndan dağılımların gönderilmesi operasyonunu denetlemek üzere Ekselanslarının kişisel takdirine göre komiserler atamasını rica etmiştir. [358]

Aynı zamanda Kont YYevdokimov, bu komisyonların ayrıntılı talimatlarla donatıldığını yeniden belirtmiştir.

Kont YYevdokimov'un söz konusu talebi üzerine, Yüksekliği şu kişilerin bu amaçla görevlendirilmesini emretmiştir: Albay Fadeyev Anapa ve Konstantinovski'ye, Yarbay Batyanov Tuapse ve Dzhubga'ya, Yüzbaşı Karganov Taman'a ve Yüzbaşı Obezyaninov

Odessa'ya, Rus Gemi ve Ticaret Şirketleri ile sözleşme imzalamak üzere.

Albay Fadeyev'in Operasyonu

6 Haziran 1864 tarihli, Konstantinovski ve Anapa limanlarından Türkiye'ye dağlıların gönderilmesiyle ilgili özet beyannamesinden görülebilir:

Bu amaç için ayrılan miktar:	51775 ruble 2 kopek.
Harcanan:	49583 ovmak. 75 kopek.
6 Haziran'a kadar kalan:	2191 ruble 27 kopek.
<i>Gönderildi</i>	
Novorossiysk'ten	30076 kişi
Anapa'dan	33179 kişi
Toplam	63255 kişi
<i>Göç başladı</i>	
Novorossiysk'te	16 Mart'ta
Anapa'da	3 Mart'ta
Sona erdi	20 Mayıs'ta

Gönderilmeyi bekleyen 1900 kişi kıyıda kalmış ve 10 bin kişinin daha gelmesi beklenmekteydi.

Yüzbaşı Karganov'un Operasyonu

Taman şehrine Komiser olarak atanan Yüzbaşı Karganov, 14 Nisan ile 17 Mayıs tarihleri arasında Taman limanından Türkiye'ye giden göçmenlerin sayısına ilişkin 14 Haziran 1864 tarihli ve 15 sayılı raporuyla birlikte bir beyanname sunmuştur; raporunda, söz konusu nakliye için gemilerin kiralanmasının, Kuban Bölgesi birliklerinin komutanı tarafından 4 Nisan'da yapılan özel bir sözleşmeyle (dosyada bulunmamaktadır), kişi başı 3 ruble gümüş karşılığında Odessa'lı tüccarlar Vlastari ve Fonstein'e devredildiğini, ücretsiz olanlar arasında 4 yaşından küçük 3803 kişinin ve Bzhedukhovski Bölgesi Şefi tarafından zengin olarak gösterilen 900 yoksulun bulunduğunu belirtmiştir.

Yüzbaşı [359] Karganov'a göre Taman'dan göç edenlerin toplam sayısı 27337 kişi olarak gösterilmiştir; bunların 3893'ü küçük çocuklardır.

Toplamda devletin hesabına göç ettirilen kişi sayısı – 10766 kişi ve maliyeti – 32298 ruble.

Yüzbaşı Karganov'un beyannamesi yanlıştır: sonuçta 27337 kişi gösterilmektedir, ancak hesaba göre sadece 26767 kişi çıkmaktadır, 570 kişi fark vardır.

Albay Fadeyev ve Yüzbaşı Karganov tarafından sunulan beyannamelerden şu hususlar anlaşılmamaktadır: Dağlıların göç ettirilmesi için harcanan meblağların hangi kaynaklardan geldiği, harcamaların kim tarafından ve hangi sırayla yapıldığı; bu nedenle bu bilgiler, yalnızca Kont YYevdokimov tarafından sunulacak olan muhasebe ile karşılaştırılırken dikkate alınabilir.

Yüzbaşı Karganov'a kişisel masrafları ve seyahati için 51 ruble 84 kopek seyahat avansı ve 132 ruble harcırah (44 gün için günlük 3 ruble) verilmiş olup, bunlar seyahat avansı ve öngörülme-yen askeri harcamalar için ayrılan meblağa dahil edilmiştir.

Yarbay Batyanov'un Operasyonu

Ekselansları Baş Generalkurmay Başkanı, 1864 Mayıs'ının 13'ündeki 61 numaralı (Mzymta'daki Kamp) yazısıyla Yarbay Batyanov'a, Hosta Nehri ağzında toplanan dağlıları, kıta komisyoncusu Binbaşı Kolosovski'den alacağı parayla göndermesini emretmiş, ilk etapta karargah fonlarından kendisine 1030 ruble gümüş sikke gönderilmesini ve dağlıların iskânı için karargah fonlarından ayrılan 1030 rubleye ek olarak 6000 rubleye kadar gümüş harcamasına izin vermiştir.

Aynı talimatta, Korgeneral Prens Svyatopolk-Mirski'nin emriyle Yarbay Batyanov'a yardımcı olmak üzere, özel görevlerde bulunan Yüzbaşı Kişelski ve Kurmay Yüzbaşı Dobrzinski'nin atandığı belirtilmiştir.

Yarbay Batyanov tarafından sunulan 1864-06-21 tarihli, 42 numaralı (Adler Burnu) rapordan ve makbuzlardan, dağlıların taşınması için gemi sahiplerine 21051 ruble ödendiği anlaşılmaktadır.

dağlıların taşınması için – 21051 ruble.

ve 21051 kişi yerleştirildi.

İzin verilen 6 bin rubleyi aşan fazlalığın nereden alındığı dosyadan anlaşılmamaktadır; ancak 6 bin ruble, Kafkas Ordusu İkmal Dairesi'nden Batyanov'a verilmek üzere tahsis edildiğinden, geri kalanının da aynı kaynaktan alındığı ve bu nedenle Batyanov'un Türkiye'ye dağılıların yerleştirilmesi için harcanan miktarlara ilişkin raporunun, İkmal Dairesi'ndeki denetime gönderilmesi ve İkmal Dairesi'nin denetim sonuçları hakkında Baş Generalkurmay Başkanı'na bilgi verilmesi gerekmektedir.

Yarbay Batyanov'un raporunun yakından incelenmesinden anlaşılmaktadır ki,

1) Yüzbaşı Dobrojinski tarafından	
Dağılıların nakliyesi için ödeme yapıldı	5040 ruble.
Beklenmedik masraflar için	50 ruble.
Toplam:	5090 ruble.
2) Prens Çavçavadze tarafından	
aynı amaçla harcandı	4215 ruble.
Beklenmedik masraflar için	15 ruble.
Toplam:	4230 ruble.
3) Binbaşı Boguslavski tarafından	1118 ruble.
4) Yüzbaşı Kişelski tarafından	10583 ruble.
Beklenmedik masraflar için	50 ruble.
Toplam:	10635 ruble.
5) Yarbay Batyanov tarafından (tek bir makbuzla) Dağılıların göçü için harcandı	95 ruble.
Beklenmedik masraflar için	200 ruble.
Toplam:	295 ruble.
Batyanov operasyonu için toplam:	21366 ruble.

Dosyaya eklenen orijinal belgelerin çoğu şüpheli niteliktedir. Bu bağlamda, Yüzbaşı Prens Çavçavadze ve Kurmay Yüzbaşı Dobrojinski tarafından sunulan makbuzlar özel dikkat çekmektedir.

İkincisi tarafından verilenlerden birinde (№ 1), 226 ruble alındığı yazıyor, ancak kimin aldığı bilinmiyor, çünkü imza yok.

Bir diğerinde (№ 4) "tarafımdan verildi" yazıyor, ancak kime verildiği bilinmiyor - çünkü onların alındığına dair hiçbir makbuz yok.

Dağılımların yerleştirilmesi için yapılan büyük harcamaların yanı sıra, Yarbay Batyanov'un operasyonuna, Sohum Deniz İstasyonu Şefi tarafından muhtaç göçmenler için giysi ve erzak (200 çuval mısır ve homi ve 1000 arşın basit pamuklu kumaş) hazırlanması için harcanan 934 ruble 36 kopek de dahildir; yani:

1) Sohum Deniz İstasyonu Şefi tarafından Ekselansları Vali Yardımcısı Grandük'ten alındı	250 ruble.
2) Aynı amaçla Sohum istasyonunun fonlarından borç olarak harcandı	675 ruble 11 kopek.
3) Deniz depolarından alınan 200 adet çuval için	19 ruble 25 kopek.
Toplam:	944 ruble 36 kopek.

Majesteleri tarafından geciktirilen 250 ruble, Generalkurmay Başkanı'nın emriyle, 1864 yılı için öngörülmeven askeri harcamalar için ayrılan miktarlara dahil edilmiştir - 694 ruble 36 kopek.

Göçmenler için hazırlanan mısırın kalıntılarının satışından, Yarbay Batyanov tarafından 100 ruble gümüş elde edilmiş ve bunlar kıyıda kalan 100 hasta dağılımın yerleştirilmesi için Yüzbaşı Yesipov'a verilmiştir (Batyanov'un 1864-06-21 tarihli, 42 numaralı raporu).

Karargah fonlarından Batyanov'a verilen 1030 ruble gümüşe gelince, bunların 730 rublesi 1864-06-21 tarihli, 42 numaralı raporla birlikte iade edilmiş, 300 ruble ise Generalkurmay Başkanı'nın sözlü emriyle Binbaşı Boguslavski'ye borç olarak verilmiş ve daha sonra kendisi tarafından tamamlanmıştır.

Yarbay Batyanov'a, görev yerine gitmesi için 27 ruble 63 kopek avans yol parası verilmiş, görevden dönüşünde ise 48 ruble 64 kopek daha almıştır.

Toplamda, seyahat masrafı olarak harcanan 76 ruble 27 kopek.

Yüzbaşı Obzyanyanov'un Görevi

Dağlıların göçünün bir an önce tamamlanması amacıyla, Ekselanslarının emriyle, Yüzbaşı Obzyanyanov, Rus Gemi ve Ticaret Şirketi ile anlaşma yapmak üzere Odessa'ya gönderilmiş ve bu konuyla ilgili yol masrafları ve ilk harcamalar için kendisine 3 bin ruble gümüş verilmiştir. Bu paralar ve ayrıca posta sigortası, İkmal Dairesi'nden tamamlanmış ve işe miktarlarından kalan genel bakiyeye gider olarak kaydedilmiştir.

Bunlardan harcadıkları:

1) "Bombari" okul gemisi komutanına, okul gemisinin fonlarını yenilemek için, okul gemisinin ihtiyaçları için Köstence'de satın alınan 1680 pud İngiliz kömürü için ödeme yapıldı.	440 ruble.
2) Genelkurmay Başkanı'nın sözlü emrine göre, Yüzbaşılar Varnitski ve Lisitsin, Teğmenler Esmon ve Korenitski'ye bir ay ve Ordu Çavuşu Nikolaev'e iki hafta boyunca günlük ödenek verildi	270 ruble.
3) Telgraf mesajları için ödeme yapıldı	20 rub. 25 kopek.
4) Tiflis'ten Vladikavkaz'a 3 at için 198 verst üzerinden verst başına 5 kopek ve at başına ödenen nakliye ücreti	29 rub. 70 kopek.
Vladikavkaz'dan Stavropol, Berdyansk, Melitopol, Berislav, Kherson, Nikolaev üzerinden Odessa'ya 1435 verst için 2 1/2 kopek.	107 ruble 62 1/2 kopek.
Tek yönde toplam:	137 ruble 32 1/2 kopek.
Dönüş yolunda	137 ruble 32 1/2 kopek.
Her iki yönde toplam:	274 ruble 65 kopek.
5) Ordunun Başkomutanı Ekselansları'nın izniyle ikinci sürüşler için alınacak	274 ruble 65 kopek.
Toplam:	1279 ruble 55 kopek.
Kalan:	1720 ruble 45 kopek.

1864-06-02 tarihli ve 110 numaralı raporla 1720 ruble 45 kopek geri verilmiş ve ihsan edilen para defterine gelir olarak kaydedilmiştir.

Yüzbaşı Obzyanyanov, 1864-05-06 tarihinde Rus Gemi ve Ticaret Şirketi ile bir anlaşma yapmış, bu anlaşmaya göre şirket, her biri yaklaşık 2 bin yetişkin insan taşıyabilen iki gemiyi derhal (1864 Mayıs ayı başında) Kafkasya yetkililerinin emrine göndererek dağılımları Varna veya Köstence'ye taşıyacaktı.

Üçüncü gemi, 3 bin kişiye kadar insan taşıyabilen (eğer müsaitse), mayıs ayı sonunda gönderilecekti (1. madde).

Gemiler, kapasiteleri ölçüsünde tam yük almalıdır. Eğer tam miktar bulunmazsa:

a) 2 bin kişi kapasiteli gemiler, daha az olsa bile 1500 yetişkin insan için ücret alırlar.

3 bin kişi kapasiteli gemide, daha az olsa bile 2 1/2 bin yetişkin için ücret alınır (3. madde).

Bagajlı yetişkinlerden (kişi başı 3 ila 4 pud) [363] kişi başı 5 ruble, 3 ila 14 yaş arası çocuklardan ise fiyatın yarısı, yani 2 ruble 50 kopek alınır. 3 yaşından küçük çocuklar ücretsiz taşınır (6. madde).

Yüklenen kişi sayısı hakkında yerel yetkililer derhal kaptanlara makbuz verecektir (8. madde).

Kafkasya yetkilileri, gemilere kendi depolarından ve kendi fiyatlarıyla kömür temin eder (Konstantinovski veya Sohum'da). Kaptan, teslimatta bir makbuz verir (10. madde).

Kafkasya yetkilileri, "Udaloy" dışında, sözleşmeli tüm gemiler için şirkete 2 sefer garanti eder (12. madde).

Bu koşullara göre, Rus Gemi ve Ticaret Şirketi tarafından her yaştan 7460 kişinin taşınması için, genel intendanta 2690, 711 ve 758 numaralı makbuzlarla 30707 ruble 50 kopek gümüş ödenmesi önerilmiştir.

Yüzbaşı Obzyanyanov tarafından sunulan belgeler, genelkurmay başkanı tarafından teftiş için İkmal Dairesi'ne gönderilmiştir. Yarbay Batyanov tarafından sunulan rapor ve belgeler de oraya gönderilmelidir.

Ancak, Baş Karargah'tan alınan talimatlar uyarınca yapılan harcamalar dışındaki tüm giderler hakkındaki diğer bilgiler, Kuban

Bölgesi birliklerine komuta eden Kont Yevdokimov tarafından sunulacak olan muhasebenin incelenmesinde dikkate alınmalıdır.

Kont Yevdokimov, Kuban Bölgesi'nden dağlıların göçü hakkında henüz ayrıntılı bir rapor sunmamıştır, ancak onun sunduğu bilgilere göre (Dağlıların göçü hakkındaki dosyanın 462. sayfası), başlangıçta 10 bin tahsis edilmiş ve Binbaşı Batyanov ile gönderilmiş, dağlılara yardım için 197 ruble 92 kopek harcandıktan sonra - 9802 ruble 8 kopek kalmıştır.

Kafkas Ordusu İkmal Dairesi'nden Stavropol baş erzak memurluğu aracılığıyla serbest bırakıldı	25000 ruble.
Tahsisata kadar borç olarak harcanmasına izin verildi ve daha sonra tahsis edildi	65000 ruble.
<i>Toplam: izin verildi</i>	100000 ruble.
Kendisi tarafından harcanan	120743 ruble.

Bu sayıya, rapor hazırlanırken Babiç'in emrinde kalan 15107 ruble 2 kopek de dahil olup, bu konuda Küban Bölgesi Birlikleri Karargahı'na henüz bilgi ulaşmamıştı.

Aynı rapora göre, 1863 ve 1864 sonbaharında Türkiye'ye gidenlerin sayısı yaklaşık 315 bin kişiydi ve Kuban bölgesindeki Nogaylar ve diğer kabilelerle birlikte bu sayı 418292'ye ulaşıyordu.

Bu bilgiler genel nitelikte olup rapor olarak adlandırılmaz, bu nedenle Küban Bölgesi Birlikleri Karargahı'ndan dağlıların göçü için tahsis edilen meblağların gelir-giderine ilişkin orijinal belgeler talep edilerek İkmal Dairesi'ne gönderilmelidir.

Dosyada ayrıca, Abhazya'daki birliklerin komutanı Tümgeneral Şatilov'un başarılı askeri operasyonları sonucunda dağlıların Gudauta'ya göçüne ilişkin belgeler de bulunmaktadır.

Bu operasyon, Yüzbaşı İzmailov'a emanet edilmişti. Onun sunduğu, makbuzları ve ciltli defteriyle her açıdan kusursuz olan rapordan şu anlaşılmaktadır:

Türkiye'ye gönderilen kişi sayısı: 3642

3293 gümüş rubleye (351 kişi ücretsiz)

Yüzbaşı İzmailov'un emrine verilen miktar: 5000 ruble gümüş,

Şöyle ki: Abhazya Birlikleri Komutanı'nın 1864-07-14 tarihli ve 1994 sayılı emriyle Suhum Müfrezesi komisyoncusundan 3 bin ruble (1500'ü sikkeli para ve 1500'ü kredi bileti) alınmıştır.

Aynı kişiden 2 bin daha alınmış, hangi nedenle ve kimin emriyle olduğu bilinmemektedir.

Geriye kalan 1707 ruble, bunun içinde 500 ruble sikkeli para, Suhumkale müfrezesi komisyoncusuna makbuzu karşılığında iade edilmiştir. Bu para muhtemelen ikmal dairesi kaynaklarından verildiği için, buna ilişkin raporun da belgelerle birlikte İkmal Dairesi'ne gönderilmesi gerekirdi.

Ayrıca, dosyada hasta oldukları için geçici olarak Aziz Ruh mevkiinde bırakılan 100 kişiyi taşıyan kaptanın iki adet makbuzu daha bulunmaktadır. Bu göçmenler Batyanov'un operasyonuna aittir ve makbuzlardan biri muhtemelen dublikadır.

Genel olarak, mevcut bilgilere göre dağlıların Türkiye'ye nakliyesinin toplam maliyeti, ekteki raporda görüleceği üzere 289678 ruble 17 kopek tutarındadır.

Gürcistan Tarih Arşivi, fon 416, liste 3, dosya 154, sayfa 1-11 arka.

1865-02-18 tarihli rapora ek olarak

RAPOR

1863 ve 1864 yıllarında Türkiye'ye göç eden Dağlıların sayısı ve devletin yaptığı harcamaların gösterilmesi. Dosyadaki belgelere dayanarak hazırlanmıştır.

Numara s/s	İşlemler	Ruh sayısı	Gümüş olarak		Not
			ruble.	kopek.	
1.	Albay Fadeyev	63255	49583	75	Albay Fadeyev tarafından sunulan 1864-07-06 tarihli envanter beyannamesine göre
	Toplam:		49583	75	
2.	Yüzbaşı Karganov	26767	32298	—	1864-07-14 tarihli raporda sunulan envanter beyannamesine göre
	Aynı kişiye 44 gün için günlük		132		

	ödenek olarak verildi				
	Yolculuk parası		51	84	
	Toplam:		32481	84	
3.	Yarbay Batyanov	21051	21366	–	1864-07-21 tarihli, 42 numaralı rapora göre, geçici olarak Aziz Ruh karakolunda kalan 100 hasta dağının Türkiye'ye gönderilmesi için kullanıldı
	Darı ve mısırdan elde edilen gelir		100		
	Batyanov'a gidiş-dönüş yol parası		76	27	
	Toplam:		21542	27	
4.	Yüzbaşı Obezyaninov				2690, 711 ve 758 numaralı vapur makbuzlarına göre, Genel Müfettişe ödeme yapılması önerildi
	1863-05-06 tarihinde Rus Gemi Nakliye ve Ticaret Şirketi ile yapılan sözleşmeye göre nakliye için	7460	30707	50	
	Sözleşme yapmak için yapılan seyahat ve ön harcamalar için [366]		1279	45	1864-06-02 tarihli, 110 numaralı raporuna göre, ekli raporla birlikte
	Toplam:		31986	95	
5.	Yüzbaşı İzmailov	3642	3293	–	1864-08-20 tarihli, 1181 numaralı rapor ve ekli makbuzlu ciltli deftere göre
	Toplam:		3293	–	
6.	Suhum Deniz İstasyonu Şefi 2. Kaptan Gavrişev'in yerleşimciler için yiyecek ve		944	36	1864-06-13 tarihli, 951 numaralı rapora göre

	giyecek hazırlaması için				
	Toplam:		944	36	
	Toplam:	122275	139822	17	
	Ancak 2. Kaptan ve Yarbay Batyanov'un makbuzlarında iki kez gösterilen 100 ruble düşüldükten sonra		139722	17	
7.	Kuban Bölgesi Komutanı tarafından sağlanan genel bilgilere göre, Dağlıların taşınması için harcandı	–	120743	–	Kuban Bölgesi birliklerinin 1863-07-01'den 1864-07-01'e kadar olan faaliyetleri hakkında rapor verirken
8.	Dağlıları taşıyan gemiler için yakıt hazırlamak üzere Nikolayev limanı başkomutanı tarafından ikmal paralarından	–	25000	–	Bu paranın serbest bırakılması için Genel Müfettişe talimat (1864-12-20 tarihli, 456 numaralı). [367]

	serbest bırakıldı				
	Dağlıları taşıyan gemiler tarafından toplum depolarından alınan yakıt için Deniz Fonları'ndan Rus Derneği'nin Odessa ofisine ödendi	-	4113	-	
	Toplam:		289678	17	

Ardından, bu amaçla görevlendirilen Yüzbaşı Smekalov tarafından Kuban bölgesine gönderilen bilgilere göre Anapa ve Novorossiysk'ten 1863-10-14 ile 1863-12-25 tarihleri arasında gönüllü göçmenler göç etti.

Toplam gelen	Her iki cinsiyetten 24790 kişi
Bunlardan 21 Kasım'a kadar göç edenler	14190 kişi, kadın erkek
Geriye kalan	10600 kişi, kadın erkek
Toplamda, 21 Kasım 1864'e kadar Anapa ve Novorossiysk'ten gönderilen	108166 kişi, kadın erkek
21 Kasım'dan 23 Aralık'a kadar gönderilen	6000 kişi, kadın erkek
Toplam gönderilen:	114166 kişi, kadın erkek

Albay Fadeyev'in raporunda belirtilenler çıkarıldıktan sonra	63255 kişi, kadın erkek
« «	50911 kişi, kadın erkek
Psezuapse'den gönderilen	1500 kişi, kadın erkek
Toplamda, Albay Fadeyev'in raporundan sonra gönderilen	52411 kişi, kadın erkek
Kont YYevdokimov tarafından gösterilen	418292 kişi, kadın erkek
Toplam:	470703 kişi, kadın erkek
Kıyıda bırakılan ve Adagum Alayı'nın köylerine yerleştirilen.	4600 kişi, kadın erkek

Dağlıların göçü devlete 289678 ruble 17 kopek tutarına mal oldu, ancak bu sonuçlara tam olarak güvenilmemelidir. Göçmenlerin sayısına ilişkin kesin bilgiler, Küban Bölgesi Birlikleri Karargahı'ndan göç hakkında ayrıntılı bir rapor alındıktan sonra oluşturulabilir.

Gürcistan Tarih Arşivi, fon 416, liste 3, dosya 154, sayfa 12-14 arka

1864 (en geç Ocak)¹⁶. 1841, 1860 ve 1863 Yıllarında Kuzeybatı Kafkasya'nın Nüfusu Hakkında Bilgiler

1841'de Kuzeybatı Kafkasya'nın Nüfusu

1841 yılı Batı Kafkasya tarihinde unutulmazdır, çünkü Kuban bölgesinin kolonizasyonunun başlangıcına işaret eder. O zamana kadar Kuban ile deniz arasındaki bölgede hiç Rus nüfus yoktu. Birliklerimiz zaman zaman yırtıcıları cezalandırmak için oraya giriyor, bazen Kuban'ın ardında istihkâmlar inşa ediyordu, ancak hiçbir zaman oraya sağlam bir şekilde yerleşmediler, genellikle uç bölgelerde -Kuban'da ve Karadeniz'in doğu kıyısında, istihkâm hattının olduğu yerde - kaldılar.

¹⁶ Tarih belgenin içeriğine göre verilmiştir.

General Velyaminov tarafından güçlü bir şekilde geliştirilen ve desteklenen Dağlı toprakların kolonileştirilmesi fikri, 1839'da, zatıalilerinin emirleri gereği, General Golovin, Grabbe ve Zass tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alındı. General Velyaminov ile aynı fikirde olan İmparator I. Nikolay, ilk yıl içinde Laba'ya ulaşmak ve böylece Kuban Nogaylarının dağlardan en uzak olan kısmını güneyden ayırmak ve Kuban ötesi bölgesinin ortasında sağlam bir köprübaşı tutmak (ayağını basmak) için yerleşime doğudan başlanmasını emretti.

İlk yerleşimciler çoğunlukla kendi topluluklarından kovularak Kuban ötesine gönderilen, dolayısıyla en yaramazlar olan, köylülerinin kendilerinden uzağa, tehlikeli bölgeye gitmelerini istediği Kafkas Hat Ordusu Kazaklarıydı. Bu bölgeye ne ölçüde alışıp yerleştikleri, 13 yıl sonra, 1854'te Laba hattının kaldırılması gerektiğinde, sadece erkeklerin değil kadınların da Kuban'ın ötesine geri dönmeyi reddetmelerinden anlaşılabılır.

Labinskaya, Çamlinskaya, Voznesenskaya ve Urupskaya stanitsalarını kuran ilk yerleşimcilerin toplam sayısı 6600 kişiydi. O dönemde Kuban'ın ötesindeki yerli nüfus şimdikinden daha geniş bir alanda yaşıyor ve daha kalabalıktı.

Natuhaylar bugünkü Natuhay Okrugu'nun tamamını işgal ediyorlardı. Şapsıglar kuzeyde Kuban bataklıklarına kadar yayılmışlardı. Abadzehler doğuda Belaya'nın ötesinde Psefir kaynaklarına kadar ilerlemişlerdi. Mahoşlar ve Yegerukaylar Psefir ve Fars boyunca kuzeydoğuda Laba Nehri'ne, bugünkü Labinskaya ve Kurganskaya stanitsalarına kadar uzanan sık ormanları işgal etmişlerdi; Temirgoylar kuzeyde Laba Nehri'nin sol kıyısı boyunca yaşıyorlardı ve burada kısmen Bjeduğların içine girmişlerdi. Çerkeslerin (Adıge) çok önemli bir kabilesi, Urup'tan Hodz'a kadar olan bölgede, Laba, Ohartu ve Tegenlerin orta kısımları boyunca yaşayan Besleneylerdi. Kabardeyler ve bazı Abazalar (Kızılбекler, Başılбайлар vd.) gibi birçok komşu kabile onlara bağlıydı. Nogaylar, Kuban boyunca bölgenin kuzeydoğu kısmını işgal ettiler ve o zamanlar yırtıcılıklarıyla bilinen Nauruz Nogaylarının yaşadığı Laba'ya kısmen temas ediyorlardı. Kuban'ın en güney doğusu, Elbrus'un eteklerinde, şimdi olduğu gibi, 1829'dan beri bize itaat eden Karaçaylara aitti. Abazalar ülkenin güney kesiminde

yaşıyorlardı ve küçük kabilelere bölünmüşlerdi: a) Barakaylar, b) Bağlar, c) Kızılбекler, d) Şahgireyler, e) Tamlar, f) Başılбайлар, g) Medoveyler, h) Pshular, k) Ahçipsoular, l) Kabarda'dan itaatkâr yerliler olan asıl Abazalar. Abaza kabilesinin bir kısmı, Karadeniz'e komşu olan Cigetler 1841'de itaatlerini bildirdiler ve Kırım Savaşı'nın başlangıcına kadar barışıldılar, böylece Gagra ile Svyatıy Duh istihkâmı arasında subaylarımız topraklarında yolculuk yapabiliyordu. Onlardan kuzeybatıya doğru, deniz kıyısı boyunca, şimdi olduğu gibi Ubihlar yaşıyordu.

Sadece Ruslar, Karaçaylar ve Cigetler hükümetimize tabiydi.

Bazı Nogaylar da bizim tebaamızmış gibi davranıyorlardı; ancak bu onların sınırlarımız içinde yağmacılık yapmalarını ve diğer kabilelerden gelen yağmacıları barındırmalarını engellemiyordu. Diğer tüm halklar bize karşı açık bir düşmanlık besliyordu.

Ruslarla birlikte itaat etmiş nüfusun sayısı 30.000 kişi, itaat etmemişlerin sayısı ise 310.000 kişi olarak tahmin edilebilir:

Ruslar - 6000;

Tatarlar (Nogaylar ve Karaçaylar) - 34.000;

Abazalar - 22,000;

Adıgeler - 253,000;

Ubihlar - 25,000.

Ve diğerleri: 340,600.

1860 Yılındaki Nüfus

Yirmi yıl içinde, 1841-1860 yılları arasında, Kuban'ın kolonizasyonu yavaş adımlarla da olsa istikrarlı bir şekilde ilerledi ve sadece Laba ile Kuban arasındaki bölgeyle sınırlı olan yerleşim aşağıdaki sırayla gerçekleşti. 1843 yılında şu köyler kuruldu: Nekrasovskaya, Tenginskaya ve Vozdvijenskaya, 1845 yılında Petropavlovskaya ve Mihaylovskaya, 1847 yılında Konstantinovskaya, 1848 yılında Vladimirskaaya, 1852 yılında Temirgoevskaya, 1853'te - Zassovskaya ve Kurgannaya, 1854'te - Novo-Labinskaya, 1855'te - Beskorbnaya, 1856'da - Poputnaya, 1857'de - Rodnikovskaya ve Otradnaya.

1858'den itibaren kolonizasyon yoğunlaştı, ancak yine de sonraki iki yılda olduğu gibi Laba'nın ötesine geçmedi. Sadece bazı birlikler tarafından işgal edilen Maykop, Psebay ve Hamketi istihkâmları batıya doğru ilerledi. 1858 yılında şu köyler kuruldu:

Spokoynaya, Udobnaya, Predovaya, İspravnaya, Storojevaya, 11000 kişilik nüfusa sahip Podgornaya. Ertesi yıl, 1859'da, Urupskaya brigadasının köylerinin yerleşimi tamamlandı, yani: Zelençukskaya ve Kardapikskaya - ve diğerleri de yerleştirildi: Upornaya, Otvajnaya, Besrastaşnaya ve 1860 yılında - Nadejnaya ve Pregradnaya.

Böylece, 1860'a gelindiğinde Kuban'ın ötesindeki Rus nüfusu bölgenin sadece kuzeydoğu kısmını işgal etmişti ve burada yaşayan bazı Nogayları, Abazaları ve Besleneyleri yerinden çıkarmıştı. Diğer yerli kabileler yerlerinden ayrılmadı. Ülkenin kuzeybatı kesiminde, tam olarak Natuhayların topraklarında, Adagum hattı o dönemde işgal edildi, ancak hiçbir stanitsa inşa edilmedi.

Natuhaylar, Bjeduğlar, Mahoşlar, Yegerukaylar, Temirgoylar, Nogaylar, Abadzehlerin bir kısmı ve Abazaların çoğunluğunun itaat etmesi veya itaat etmeye başlaması nedeniyle barışçıl nüfusun düşmana karşı tutumu, 1860'ın başında bizim için çok elverişliydi. Resmi olarak sadece Şapsığlar, Ubıhlar ve bazı Abazalar (Bağlar, Medoveyler) asi olarak kabul edildi, ancak geçici olarak sadece askeri eylemleri durduran Abadzehlerin çoğunluğu da haklı olarak asi olarak kabul edildi. Daha 1859'da bazı Dağlı kabilelerin, örneğin Nogayların, yönetimimize sempati duymadıklarını kanıtlayan göçleri ortaya çıktı. Bu nedenle 1860 sonbaharında Kuban'ın ötesinde denize kadar 140 bin Rus ve itaatkâr yerli, 80 bin belirsiz itaatkâr ve 125 bin açıkça düşman olmak üzere toplam 345 bin, yani kolonizasyona rağmen neredeyse 1841'deki kadar yerli sayabiliriz.

1863 Yılında Nüfus

1861, 1862 ve 1863 yılları Batı Kafkasya'da kolonizasyonun yoğunlaştığı yıllardı ve bu kolonizasyon sadece tüm bölgeyi kapsamakla kalmıyor, aynı zamanda bölgenin ulaşılmaz kısımlarını düşman nüfustan temizlemeye de çalışıyordu. 1861 yılında Kuban bölgesinin doğu yarısında 10 köy ortaya çıktı: 1) Aidryukovskaya, 2) Ahmetovskaya, 3) Besleneyevskaya, 4) Verhne-Nikolayevskaya, 5) Gubskaya, 6) Kalacinskaya, 7) Kujorskaya, 8) Nijne-Farskaya, 9) Perepravnaya, 10) Psemenskaya. Bunlardan beşi Laba'nın ötesindeydi. 1862'de Belaya'nın doğusundaki alan nihayet aşağıdaki köyler yerleştirilerek dolduruldu. 1) Abadzehskaya, 2)

Bagovskaya, 3) Barakayevskaya, 4) Beloreçenskaya, 5) Giaginskaya, 6) Dahovskaya, 7) Yegerukayevskaya, 8) Mahoşevskaya, 9) Psebayskaya, 10) Psefirskaya, 11) Sivastopolskaya, 12) Hanskaya, 13) Haşetinkaya, 14) Tsarskaya ve hatta Belaya Nehri'nin batısında 15. stanitsa Pşşinskaya kurulmuştur. Aynı zamanda Natuhay bölgesinde 12 stanitsa bulunuyordu: 1) Anapskaya, 2) Blagoveşçenskaya,

1863 yılında Belaya'dan Pşiş'e ve Adagum stanitasından il'e kadar olan alan stanitsalarla işgal edildi:

a) Abadzehlerin eski topraklarında: 1) Apşeronskaya, 2) Bjeduhovskaya, 3) Nabukayevskaya, 4) Dagestanskaya, 5) Kelermesskaya, 6) Kubanskaya, 7) Kurcinskaya, 8) Nijegorodskaya, 9) Prusskaya, 10) Pşışskaya, 11) Samurskaya, 12) Tverskaya, 13) Şirvanskaya;

b) Şapsığların eski topraklarında: 1) Abinskaya, 2) Antharskaya, 3) Gruzinskaya, 4) İlskaya, 5) Mingrelskaya, 6) Hablskaya, 7) Şapsugskaya, 8) Erivanskaya.

1861-1863 kolonizasyonu, Kuban'a 55.000 kişilik Rus nüfusu getirerek, özellikle 1860-1861'de yerlilerin Türkiye'ye büyük bir göçü olduğu ve sonraki dönemde birçok asi yerlinin savaş ve zorluklardan öldüğü için, gücümüze son bir avantaj sağladı. Şimdi Kuban ve deniz arasında şunlar yaşamaktadır:

1) Ruslar - 100 000 kişi; 2) itaat etmiş yerliler: Nogaylar - 4500, Karaçaylar - 17 200, Abazalar - 5000, Natuhaylar - 26 700, Bjeduğlar - 20 000, Kabardeyler - 6500, itaat etmiş Abadzehler - 8000, itaat etmiş Şapsığlar - 13 000, çeşitli diğer Çerkesler (Mahoşlar, Yegerukaylar, Temirgoylar) - 12 000; 3) Ermeniler - 5000. Toplam sayı 217 900.

Asi yerliler: 1) Abadzehler - 40 000, 2) Şapsığlar - 40 000, 3) Ubıhlar - 25 000, 4) Abazalar (Medoveyler, Pshular, Ahçipsoular, Cigetler) - 12 000. Toplam 117.000.

Ve toplamda 1863'ün yarısında - 335.000.

Genel sonuçlar. Toplam nüfus: 1841'de - 340 000, 1860'da -345 000 (5000 kişi geldi), 1863'de - 335 000 (10 000 kişi ayrıldı). Ancak bölgedeki birlikleri de sayarsak, 1863 yılı toplamı 410.000 olacaktır.

Verilen sayılar arasında şunlar vardı:

	1841'de	1860'da	1863'de
İtaat etmiş	30,000	140,000	218,000
Asi ve yarı itaat etmiş	310,000	205,000	117,000

Kaynak:

Venyukov M.İ. "Naseleniye Severo-Zapadnogo Kavkaza v tri epohi ego kolonizatsii russkimi – v 1841,1860 i 1863 godah" [Ruslar Tarafından Kolonizasyonunun Üç Döneminde (1841, 1860 ve 1863) Kuzeybatı Kafkasya'nın Nüfusu], *İzvestiya Imperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva (İmparatorluk Rus Coğrafya Cemiyeti Bülteni)*, SPb. 1864. kn. 1, s. 1—6.